

GRAFICĂ SATIRICĂ DE SECOL XVIII ÎN COLECȚIILE MUZEULUI NAȚIONAL DE ISTORIE A TRANSILVANIEI. WILLIAM HOGARTH ȘI „CELE PATRU MOMENTE ALE ZILEI”

Keywords: *Satirical, graphics, 18th century, William Hogarth, London.*

Cuvinte cheie: *grafică satirică, secolul al XVIII-lea, William Hogarth, Londra.*

Colecțiile Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca adăpostesc o serie de lucrări grafice valoroase, între care ne-au reținut atenția ciclul de gravuri „*Cele patru momente ale zilei*” realizate după picturile omonime ale lui William Hogarth. Importantă personalitate culturală engleză a secolului al XVIII-lea, William Hogarth (1697 - 1764) a evoluat într-o perioadă în care artiștii englezi încercau să depășească condiția de artizani, aspirând la statutul de artist, acordat doar artiștilor flamani, germanici sau italieni care activau în Anglia. De formăție gravor, artistul a activat ca ilustrator independent de prin 1720 iar mai târziu, prin anul 1728, se afirmă și în pictură. Succesul de public a fost însoțit de piratarea lucrărilor sale, fapt ce l-a transformat într-un apărător al drepturilor de autor, reușind să obțină legiferarea interzicerii reproducерii operelor de artă fără consimțământul autorilor prin petiția aprobată de parlament sub numele de *Legea Hogarth*¹. Teoretician al artei, precursor al genului artei secvențiale prin seriile narrative de desene pe subiecte morale moderne, William Hogarth a militat activ pentru o școală engleză originală de pictură care să demonstreze măreția britanică. *Britofilul*, cum se semnă uneori, se recunoștea naționalist și francofob convins², fascinat de orașul său natal, Londra, pe care-l imortalizează în operele sale. Cronicar al timpului său, Hogarth era adeptul unui nou gen de pictură, generic numit *conversation pieces*, ce combina pictura scenelor de gen olandeze cu satira englezescă, pigmentat prin inserții datorate rafinamentului rococo-ului franțuzesc. Instantanee ale vietii cotidiene, operele sale ironizează societatea mondenă prin teme familiare: secvențele narrative atacă subiecte morale servindu-se de portrete caracteriale și momente dinamice izbutind deopotrivă un discurs moralizator și o artă pentru toți. Seriile realizate de el despre evoluția unor personaje („*Progresul unei curtezane*,” „*Cariera unui escroc*,” „*Mariaj la modă*”) cunosc un mare succes datorită gravurilor realizate după acestea. Spirit pragmatic și întreprinzător, Hogarth va reuși să obțină independența financiară grație multiplicării acestor gravuri care se dovedesc totodată și un mijloc ingenios de educație prin artă³. Analiza fină a epocii sale și percepția caricaturală ce răzbăt din creațiile sale au fost frecvent catalogate drept realism usturător însă bogăția anecdotică a subiectelor și expresivitatea personajelor se combină într-o creație originală, veridică și extrem de actuală.

Catalogată drept o „*frecă socială amplă a societății londoneze a timpului*,” seria de patru picturi din 1736 grupate sub genericul *Cele patru momente ale zilei* prezintă un nou

¹ William Hogarth - J.B. Nichols, *Anecdotes of William Hogarth: written by himself*. Londra, 1833, p. 1, 6-7, 13; Horace Walpole - William Gilpin - John Ireland - Charles Lamb - Thomas Phillips & co., *Biographical Essay on the Genius and Works of Hogarth*, in Hogarth - Nichols, *Anecdotes*..., p. 121-123, 131.

² Hogarth - Nichols, *Anecdotes*..., p. 42, 62-64; Walpole & co., *Biographical*..., p. 134-135, 141.

³ Elke Linda Buchholz (coord.), *Arta - Istoria vizuală a artelor plastice*. București, 2008, p. 292-293; Hogarth - Nichols, *Anecdotes*..., p. 8-51; Anaïs Le Fèvre-Berthelot, "William Hogarth". *La Clé des Langues* 2007.(Lyon:ENS LYON/DGESCO).ISSN2107-7029.http://cle.ens-lyon.fr/1179765563743/0/fiche_article/2.03.2010.

concept, diferit de narațiunile consecutive anterioare: patru instantanee londoneze fără legătură între ele, concepute să reprezinte într-o manieră umoristică dimineața, amiaza, seara și noaptea⁴. Executată la comanda lui Jonathan Tyers în 1736, seria era destinată decorării nișelor superioare de la proprietatea acestuia, Vauxhall Gardens, însă picturile originale vor fi vândute la licitație, iar scenele vor fi reproduse la Vauxhall Gardens de Francis Hayman, *Seara și Noaptea rămâneând expuse până prin 1782*⁵. Considerate de specialiști „parodii ale clasei de mijloc”⁶, scenele nu adoptă tonul sever al judecăților morale prezent în alte cicluri ci ridiculizează moravuri prezentând cu umor secvențe cotidiene. Gravurile publicate în anul 1738 sunt imagini în oglindă ale picturilor, copiate cu atenție de pe picturi și inversate în cursul procesului de imprimare⁷. Se pare că William Hogarth a executat desenele însă cel puțin una dintre gravuri nu este realizată de el: *Seara* a fost gravată de Bernard Baron⁸ după desenele artistului⁹.

*Dimineața*¹⁰

Stampa prezintă o scenă surprinsă în zori în piata *Covent Garden*¹¹, cu animația tipică primelor ore ale zilei când precupeții își pregătesc gălăgioși marfa adusă la vânzare. Un ceas ce indică ora¹² și inscripția plasată dedesubt, *Sic transit gloria mundi*, oferă coordonatele momentului. Pe strada trezită la viață, prin aglomerația și zumzetul pieței, trece grăbită o cucoană trecută, excesiv de elegantă pentru ora matinală, spre catedrala *Sfântul Paul* ce se înalță maiestuoasă în fundal. În urma cucoanei un băiat zgribulit duce carte de rugăciuni, semn că cei doi se grăbesc la slujba de dimineață din biserică ridicată de faimosul arhitect Inigo Jones. Femeia pare vădit deranjată de spectacolul străzii, acaparată încă de petrecăreții adunați de taverna *The King Cofee House* a cărei fațadă acoperă parțial porticul palladian al catedralei londoneze. Cârciumă faimoasă în epocă, *The King Cofee House* era un local cu o reputație dubioasă¹³, încă aglomerat de cheflii de peste noapte care profitau de programul stabilimentului ce era deschis până în zori. Un scandal pare în plină desfășurare în pragul tavernei unde se îmbrâncesc un grup de persoane dinspre care zboară în stradă o perucă, semn că spiritele sunt tot mai încinse, gata să treacă la violențe fizice. Imune la zarva din cârciumă, două cupluri se îmbrățișează impudic în fața unui foc ce încâlzește un grup de cerșetori. Femeia înfruntă întepăță bătaia vântului ducându-și dezaprobatator evantaiul la gură la vederea cuplurilor destrăbălate însă ignoră complet sărmana cerșetoare care cere ajutor. Gestul e menit a sublinia ipocrizia și falsa pioșenie a personajului ce mimează morală creștină fără a o pune de fapt în aplicare. De-a lungul vremii Hogarth s-a remarcat prin ingeniozitatea detaliilor din operele sale și prin modul în care fiecare element al imaginii contribuie cu un rol bine gândit în povestea pe care intenționează să o prezinte. În acest caz, cheia întregii imagini o constituie vestimentația femeii: rochia care în pictura originală este de un galben aprins zugrăvește rapid caracterul personajului ce se prezintă la slujba de dimineață

⁴ Ian Gordon, *The Four Times of Day and Strolling Actresses dressing in a Barn*, în *The Literary Encyclopedia*, 2003, <http://www.litencyc.com/php/sworks.php?rec=true&UID=12979/6.05.2010>.

⁵ *Account of Paintings by Hogarth*, în Hogarth - Nichols, *Anecdotes*..., p. 358; Ronald Paulson, *Hogarth: High Art and Low, 1732-1750*. Vol. II, Cambridge, 1992, p. 127-128; Walpole & co., *Biographical*..., p. 123.

⁶ Ronald Paulson, *Hogarth*, New Haven, 1971, p. 404.

⁷ Această inversare conduce la confuzii asupra orelor exacte arătate de ceasuri la gravurile executate după picturile *Dimineața* și *Amiaza*.

⁸ Bernard Baron, 1696-1762, gravor de origine franceză stabilit în Londra, v. Ulrich Thieme - Felix Becker (ed.), *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike Biss Zur Gegenwart*. Vol. II, Leipzig, 1908, p. 514.

⁹ Charles Lamb, *Essay on the Genius and Character of Hogarth*, în Hogarth - Nichols, *Anecdotes*..., p. 91-117.

¹⁰ MORNING, nr. inv. F 8242, dimensiuni 34,9 x 25,8 cm (Fig. 1).

¹¹ *A Chronological Catalogue of Hogarth's Prints. With an Account of Variations and Principal Copies*, în Hogarth - Nichols, *Anecdotes*..., p. 198.

¹² Imaginea în oglindă a gravurii alternează ora de pe ceasul din pictura originală ce indică ora 7 și 5 minute.

¹³ Jenny Uglow, *Hogarth: a life and a world*. New York, 1997, p. 303-305.

gătită ca de bal. Discrepanța dintre vârsta personajului și rochia tipătoare ori panglicile lungi ale bonetei creionează un personaj ridicol, lipsit de simțul măsurii: o bătrână caraghioasă ce se face de râs împodobindu-se ca o tinerică. Se prezintă conștiincioasă la biserică și pare scandalizată de libertinajul cheflilor considerându-se astfel o bună creștină, însă nu se sinchisește deloc de suferințele celor din jur: îl tărăște nemiloasă după ea pe micul servitor înfrigurat fără să arunce o privire femeiei nevoiașe. Rochia strălucitoare apare ca o reflecție a focului viu ce arde în piață, stabilind interesante corespondențe între aceste spații luminoase. Tușe închise, apăsate, conturează imaginea pieței, reflectând fidel cromatica picturilor care colorează doar anumite zone ale imaginii, evidențiindu-le. Astfel, târgoveții sunt doar o masă cenușie, un grup de umbre ce populează spațiul pieței. Coloristic nici cerșetoarea nu există, persoanele vizibile pentru femeie sunt tocmai grupul de depravați ce sugerează punctele de interes și gândurile prea puțin evlavioase ale acesteia. Interesant mesajul imaginii în care nici un personaj nu apare tocmai pozitiv: artistul condamnă vehement pietatea ipocrită fără a aproba „sincera” destrăbălare. Dinamismul aglomerat al pieței este echilibrat cu grijă de partea arhitecturală, mai aerată. Fundalul este definit de un șir de clădiri descrise detaliaț, cu arhitectura maiestuoasă acoperită de un strat fin de zăpadă ce indică anotimpul momentului descris: iarna. Ca o precizare anecdotică, biografii lui Hogarth¹⁴ susțin că prototipul personajului feminin din *Dimineața* a fost mătușa artistului, care l-a dezmoștenit indignată când a văzut imaginea.

*Amiaza*¹⁵

Pe un fundal dat de biserică londoneză *St. Giles in the field* sau *Capela Franceză* de pe Hog Lane¹⁶, gravura surprinde o stradă aglomerată la orele amiezii, la momentul ieșirii unui grup masiv de persoane de la slujba de dimineată, direct în zona animată de personaje prinse în ocupările cotidiene. Șântulețul rigolei din mijlocul străzii împarte în două nu doar străduță pietruită ci și grupurile de oameni ce par a apartine unor lumi diferite, ce nu se amestecă: grupul credincioșilor ieșiți de la slujba religioasă ce se prelung spre casă de-a lungul zidurilor bisericii și cel al londonezilor de rând, acaparați de rutina zilnică. Grupul credincioșilor, alcătuit din emigranți hughenoți ce se refugiaseră în Anglia de prigoana religioasă din țara lor¹⁷ prezintă personaje bine îmbrăcate, îngrijite, mici nobili sau burghezi ce oferă imaginea unei comunități ordonate, cu femei acoperite, bărbați galanți și copii ascultători. Antipatia față de francezi răzbăte în portretele afectate ale hughenoților care, cu toată corectitudinea lor nu căștigă simpatia autorului, adversar al fațadelor autoimpuse. De cealaltă parte sunt descriși londonezii ce se manifestă necenzurat: un cuplu în plin scandal reversă pe geam resturi de mâncare, doi tineri¹⁸ se giuigulesc fără rezerve în văzul lumii, iar copiii tipă și mânâncă de pe jos. Personajele din această jumătate de stradă evoluează cu desăvârsire sub semnul firmelor tavernei: o femeie fără cap și un cap retezat de bărbat aşezat pe o farfurie – două simboluri ale lipsei judecății care îi determină să se comporte atât de necontrolat. O lume haotică, gălăgioasă, scăpată de sub control, cu certuri, idile și risipă, contrapusă unui univers bine ordonat, rigid și duplicitar. Toate personajele sunt preocupate, nimeni nu este atent, singurul care ne privește drept în ochi este preotul din pragul bisericii. Oamenii trec îngândurați ori surâzători după slujbă, complet imuni la scenele de pe cealaltă jumătate a străzii, o splendidă izolare ce face trimiteri la francofobia lui Hogarth și la național-

¹⁴ Ronald Paulson. *Hogarth's Graphic works*. Londra, 1965, p. 152; Uglow. *Hogarth....* p. 303-305.

¹⁵ NOON: nr. inv. F 8243, dimensiuni: 34,9 x 25,6 cm (Fig. 2).

¹⁶ A Chronological...., p. 198.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Cuplul interrasial amintește de „importul” de servitori de culoare din coloniile britanice, de statutul legal neclar al acestora și de disputele asupra sclaviei din Anglia secolului al XVIII-lea, v. James Walvin, *Black ivory: slavery in the British Empire*. Oxford, 2001, p. 10-20.

lismul francez ce refuză arrogant integrarea în noua patrie. Dacă indisiplina londonezilor frapează, enclava hughenotă apare autosuficientă și deloc exemplară, o comunitate afectată de tare ascunse, aşa cum sugerează un grup de bârfitoare bâtrâne ce comentea transportate atențiile galante ale gentlemanului din față pentru doamna cochetă de alături. Toată scena este surprinsă într-o perspectivă îngustată, o posibilă aluzie la drumul îngust spre mântuire și cel larg, din față, unde evoluează toate personajele negative, alegorie a drumului spre pierzanie. Turla unei biserici profilată înalt pe cer cu orologiu care bate ora¹⁹ vorbește plastic despre momentul scadenței pentru fiecare, Judecata de Apoi.

*Seara*²⁰

Scena aleasă pentru *Seara* are loc pe fondul unui peisaj colinar atent investigat, într-un ambient rustic, cu ferme din piatră umbrite de copaci uriași. Un han aglomerat, ce are drept firmă portretul unui bărbat sub care scrie *Sir Hugh Middleton*²¹ și frontispiciul aparținând unui faimos teatru londonez²² spre care se îndreaptă grăbită o femeie oferă localizarea exactă: un centru popular de amuzament pentru clasa de mijloc, faimos pentru apele termale, pe malul New River, *Sadler's Wells*²³. O vacă mulsă de un personaj invizibil, acoperit complet de corpul animalului, situează momentul scenei în amurg, când cireada revine la fermă de la păscut. Pe malul apei, lângă câteva conducte din lemn abandonate, un cuplu privește lung în depărtare așteptând ambarcațiunea care urmează să-i transporte înapoi acasă. Femeia corpulentă, masivă și transpirată stă protăpîtă în față, cu o mână într-o mână, vizibil afectată de căldură, făcându-și vînt cu un evantai cu scene mitologice desfășurat în cealaltă mână. Bărbatul²⁴ pirpiriu stă retras în spate, mai scund și plăpând, cu o fetiță extenuată în brațe și privește pierdut în zare, cu ochii înlácrimați, sărutând absent fetiță pe păr. Nu întâmplatör coarnele vacii din spate răsar deasupra capului bărbatului, sugerând statutul acestuia de încoronat, fapt întărit și de imaginea căinelui, simbolul fidelității, ce stă cu capul plecat în jos, lângă cei doi. În spatele cuplului, copiii: o fată ce tipă răutăcios și vrea să lovească un băiețel care fugă plângând. Pe fondul unei seri călduroase de vară, necruțatorul Hogarth observă și descrie cu acuitate o lume dominată de femei ce se impun în fața bărbătilor: fata ce terorizează băiețelul, femeia ce-și „strivește” psihologic soțul, grupul predominant numeric al femeilor din tavernă.

*Noaptea*²⁵

O străduță îngustă și aglomerată, parcă sugrumată de construcții, se profilează strident pe fundalul unei piețe largi, dominată de un monument ecvestru estompat de distanță mare. Identificat drept *Statuia ecvestră a lui Carol I* (1633) de Hubert Le Sueur, monumentul amplasează scena în apropiere de intersecția *Charing Cross*, din centrul Londrei, locul unde se înălță

¹⁹ Ora ce apare în pictura originală este 11.30.

²⁰ EVENING, nr. inv. F 8244, dimensiuni: 34,7 x 25,4 cm (Fig. 3).

²¹ Sir Hugh Myddleton (Middleton), 1560-1631, baronet (din 22 octombrie 1622), bijutierul oficial al regelui James I și antreprenor care și-a legat numele de proiectul ambicioș ce viza aducerea apei curate în Londra la 1613 prin construcția canalului New River (conductele din lemn abandonate pe malul râului fac referire la această lucrare), v. E. Kimber – R. Johnson, *The baronetage of England: A genealogical and historical account of all the english baronets*. Vol. II, Londra, 1771, p. 462-463.

²² Frontispiciul *Sadler's Wells* aparține teatrului public deschis aici de Richard Sadler în anul 1683, v. Philip H. Highfill - Kalman A. Burnim - Edward A. Langhans, *A biographical dictionary of actors, actresses, musicians, dancers, managers & other stage personnel in London, 1660-1800*. Vol. XIII, 1991, Southern Illinois University, p. 165-166.

²³ *A Chronological...,* p. 199.

²⁴ În pânza originală, personajul masculin are degetele pătate de vopsea albastră, fapt ce indică apartenența sa la breasla vopsitorilor, v. *A Chronological...,* p. 199; Ronald Paulson *Hogarth's Harlot: Sacred Parody in Enlightenment England*. Baltimore, Maryland, 2003, p. 292-293.

²⁵ NIGHT, nr. inv. F 8471, dimensiuni: 34,7 x 24,8 cm (Fig. 4).

acesta²⁶. Deși imaginea este surprinsă după lăsarea întunericului, vacarmul pare încă de nestăpânit. Cu o privire chinuită și resemnată, un personaj sprijină un bețiv conducându-l spre casă la lumina unui felinar. Şorțurile celor doi trădează apartenența la o lojă francmasonă. Bețivul, un francmason din ierarhia superioară²⁷, vociferează și își agită bastonul. Secvențe independente compun treptat narațiunea: sub privirile amuzate ale unui copil, o mâna aruncă de la o fereastră situată la etaj conținutul oalei de noapte direct în stradă, peste francmasoni. În atelierul spiterului intens luminat de o mulțime de lumânări, bărbierul rade cu briciul un client ținându-l de nas; grimasa de pe chip trădează durerea și sunetele scoase de bietul om. La lumina unei lumânări un personaj cheal și mustăcios golește conținutul unui butoi mic într-unul mai mare. Un grup de sărmani dorm sub o tejghea de lemn iar un poznaș încă treaz întetește flacără tortei. Un foc aprins în mijlocul străzii provoacă un accident, răsturnarea diligenței sosite în viteză în zona ce adăpostea în epocă o stație de poștă. Firma de pe portieră ne edifică asupra Companiei de diligențe, *Salisbury Flying Coach*; vehiculul răsturnat în praf și fum are osia frântă spre groaza pasagerilor ce urlă după ajutor. Fiecare personaj evoluează într-o lume circumscrisă de problemele proprii, sub semnul individualismului meschin ce blochează orice interferență între grupurile descrise. În registrul superior al imaginii se reflectă parțial aglomerația stradală prin numărul mare de firme ce par să se înfrunte de pe clădiri: *Bagnio* și *The New Bagnio*, *The Earl of Cardigan* și *Rummer and Grapes*.²⁸ În fundal statuia ecvestră veghează solemn asupra haosului dar marțialitatea acesteia este complet contrabalansată de grupul ce traversează piață, un căluț umil care trage o căruță supraîncărcată cu mobilă. O seară oarecare²⁹ în Londra, la lumina iradiată de câteva repere: focul din drum, tortă aprinsă, felinarul luminos și mulțimea de lumânări din cabinetul spiterului a cărui firmă stă ridicată în sus, ca o săgeată spre cer.

Fascinanta călătorie în timp oferită de Hogarth prin intermediul ciclului *Cele patru momente ale zilei* ne transpune într-o Londră pitorească, cu bune și rele, dar mereu veridică. Peisajele urbane sunt dinamizate de scene pline de sevă, de un realism simplu și firesc. Personajele sunt limitate de microuniversul propriu pe care par incapabile să-l depășească, total absorbite de micile bucurii ori drame personale, complet indiferente la lumea din jur. Profund ancorat în timpul său, William Hogarth a criticat moravurile societății londoneze de secol XVIII într-un mod inovativ și spiritual. Scenele expresive, concentrate, sunt descrise prin detalii semnificative ce evidențiază anecdotul momentului. Spiritul de observație, talentul vibrant și capacitatea de sintetizare ale artistului au concurat în definirea unor teme de actualitate într-un registru caustic rar întâlnit în arta majoră de până atunci. Debordant sau sumbru, vaporos sau trivial, tonul creațiilor hogarthiene se dovedește a fi mereu adaptat, izbutind să redea crâmpeie din viața reală, momente banale dar definițorii ce creionează genial un spațiu și o epocă bine definite: Londra secolului al XVIII-lea.

²⁶ A Chronological..., p. 199; Paulson, *Hogarth's Graphic*..., p. 155.

²⁷ Francmasonul poartă la gât un *colan de maestru venerabil* caracteristic șefilor de lojă; este un magistrat din Loja lui Hogarth, Sir Thomas de Veil, extrem de nepopular în epocă pentru măsurile împotriva vânzătorilor de gin, considerate ipocrite din cauza puternicei sale înclinații spre băutură. v. A Chronological..., p. 199.

²⁸ *Pocalul și struguri*.

²⁹ Noaptea face referire la data de 29 mai și la sărbătoarea publică a Restaurării Monarhiei, numită *Oak Apple Day*, ce amintea prin frunzele de stejar afișate peste tot de stejarul regal în care s-a ascuns Carol al II-lea după înfrângerea de la Worcester din 1651, v. A Chronological..., p. 199; Paulson, *Hogarth*..., 1992, p. 127-128.

**Satirical graphics of 18th century in The Art Collections
of the National History Museum of Transylvania.
William Hogarth's "Four Times of the Day"**

Abstract

The paper analyses the set of prints that William Hogarth published in 1738 after his series of paintings *Four Times of the Day*. The engravings are mirror images of the four pictures completed in 1736. They depict in a humorous manner scenes of daily life in various locations in London at *Morning*, *Noon*, *Evening* and *Night*. The fascinating voyage in time speaks about a picturesque London, always lively, realistic and natural.

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4